

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТА
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Матеріали
науково-практичної інтернет-конференції
(29 квітня 2020 року)

ОДЕСА
2020

УДК 343.98:343.95
К82

*Статті друкуються в авторському варіанті.
Оргкомітет дозволив собі лише скорочення статей, які суттєво
перевищували пропоновані обсяги*

**Криміналістичні та психологічні аспекти досудового роз-
слідування: матеріали наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса,
29 квітня 2020 р. Одеса: ОДУВС, 2020. 214 с.**

К82

УДК 343.98:343.95

© ОДУВС, 2020

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ПРАВОПОРУШНИКА ЯК ОБ'ЄКТА ПЕРЕГОВОРІВ

Матієнко Т. В.,

*к. ю. н., доцент, професор кафедри
криміналістики та психології ОДУВС*

Поняття «особи правопорушника (злочинця)» досить багатогранне з чітко вираженим міждисциплінарним характером, оскільки вивчається не тільки психологами, а й юристами, які займаються розробкою питань, що відносяться до кримінального права та процесу, кримінології та криміналістики. В юридичній психології дана проблема є однією з головних.

Центральним питанням цієї проблеми є співвідношення наслідуваних (біологічних) та набутих особливостей у детермінації злочинної поведінки, і в зв'язку з цим – можливості та межі корекції особистості правопорушника. Принципова позиція сучасної юридичної психології полягає у визнанні соціального і біологічного чинників в людській природі, що не протистоять, а тим більше не виключають один одного в поясненні поведінки людини, а перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності. Але при встановленні причин конкретної соціально значимої дії, у тому числі і правопорушення, визначальним є соціальне, оскільки воно активно впливає на індивідуальні особливості людини, детермінуючи зміст та сутність поведінки. Поняття особистості правопорушника (злочинця) «...тобто особистості людини, яка винна у скоєнні суспільно небезпечного діяння, забороненого законом під погрозою притягнення до відповідальності, виражає її соціальну сутність – складний комплекс якостей, зв'язків та відносин, що її характеризують, її моральний та духовний світ, взяті у розвитку та у взаємодії із соціальними умовами, психологічними особливостями що в тому чи іншому ступені вплинули на скоєне нею діяння» [7, с. 221]. Біологічне

– лише динамічна, функціональна сторона поведінки, тобто біологічні чинники є умовою дії соціальних причин.

Психічні аномалії поєднують сукупність психічних явищ, що знаходяться між акцентуаціями особистості та психічними захворюваннями. Сюди ж відносять і такі розлади психіки, які пов'язані з алкоголізмом, наркоманією, токсикоманією тощо. У певних несприятливих (екстремальних) умовах психічні аномалії «знижують опірність до впливу ситуації, в тому числі конфліктних; створюють перешкоди для розвитку соціально корисних рис особистості, особливо для її адаптації до зовнішнього середовища; послаблюють механізми внутрішнього контролю; звужують можливості вибору рішень та варіантів поведінки; полегшують реалізацію імпульсивних, випадкових, непродуманих, в тому числі і протиправних, вчинків. Все це негативно впливає на розвиток особистості та може сприяти злочинній поведінці» [6, с. 254].

Серед різних аномалій психіки, що призводять до дезадаптивних, найчастіше протиправних форм поведінки, увагу судових психологів привертають психопатії, різні психопатичні стани тощо. Слід звернути увагу на те, що в юридичній психології не йде мова про психопатію як про психічне захворювання, що досягло патологічного розвитку та є предметом вивчення судової психіатрії. В юридичній психології, що має справу з психічною нормою та деякими її пограничними варіантами, психопатію (її психопатоподібні стани) розуміють як свого роду «патологічний варіант характеру», від особливостей якого страждають не тільки оточуючі, а в першу чергу сам суб'єкт. Поведінка психопатизованої особи відрізняється своєю імпульсивністю, направленістю на негайне задоволення своїх потреб без урахування настання негативних наслідків як для інших осіб, так і для самої себе. Однак пояснювати причини протиправної поведінки тільки психопатизацією особистості було б не зовсім вірно, оскільки є особи з рисами психопатизації, які ніколи не вчинювали злочинів. Видається, що суттєвий вплив на вибір протиправних форм поведінки психопатизованої особи здійснює антисуспільна установка людини.

Згідно з прийнятою Міжнародною класифікацією психопатій, розрізняють три основні групи осіб, що проявляють психопатичні розлади: за збуджуваним, істероїдним та тормозним типом, які можуть представляти інтерес для юридичної психології [1, с. 35]:

1) Збуджувані форми психопатичних розладів характеризуються роздратованістю, імпульсивністю, афективними формами реагування, навіть якщо привід незначний, мінливістю настрою, підвищеною об-

разливістю, жорстокістю, схильністю до накопичення негативних переживань тощо.

Особи, що проявляють ознаки нестійкої форми збуджуваної психопатії, відрізняються своєю неорганізованістю, демонструють поверхневу зацікавленість до подій та явищ, що відбуваються, проявляють нетерплячість до будь-якої регламентації, мають знижений рівень критичності, підвищений рівень навіюваності, прагнуть нових розваг тощо. Такі особи скоюють переважно корисні злочини, хуліганство, затримуються за жебракування, порушення паспортного режиму тощо (за даними Ю.М. Антоняна та В.В. Гульдана) [3, с. 35].

Для паранойяльної форми збуджуваної психопатії характерні ригідність мислення, застрягання на окремих обставинах, нетерплячість до чужої думки, протидія, егоцентризм, підвищена самооцінка, образливість, підозрілість. Отже, характерною особливістю описаних осіб є: підвищена збудженість, експлозивно-брутальне («вибухове»), афективне реагування, що буває особливо помітно при скоєнні ними злочинів насильницько-корисного характеру.

2) Істероїдна (істерична) психопатія – наступна форма психопатичного розладу особистості, що впливає на її асоціальну поведінку, що може привести до порушень норм права. Такі особи відрізняються егоцентризмом, демонстративною поведінкою, театральністю, «бажанням визнання», емоційною нестійкістю, підвищеною образливістю, запальністю, особливо коли не отримують такого визнання. При спілкуванні з оточуючими такі люди нерідко проявляють брехливість, схильність до фантазування. Їх інтелектуальні можливості часто бувають обмежені, судження поверхневі, а поведінка, в основному, залежить від ситуації. Будь-яке планування, прогнозування замінюється різного роду фантазіями, що виключають негативний розвиток подій. Все це створює особливий «малюнок» скоюваних ними вчинків, в основі яких лежить обман, навмисне введення в оману, шахрайство [4, с. 19].

3) Тормозної тип психопатії – (за класифікацією О. В. Кербікова, Н. І. Фелінської), поєднують астенічних, психастенічних та аутистичних (шизоїдних) психопатів [2, с. 7].

В осіб, які відрізняються психопатичними розладами астенічного характеру, переважають: загострена вразливість, підвищена втомлюваність, надмірна чуттєвість, сором'язливість, невпевненість у собі, відчуття власної неповноцінності. До групи тормозних психопатів також відносяться особи, які мають аутистичні (шизоїдні) психопатичні розлади з наявністю у них замкнутості, відокремленості від оточуючих, підвищеної чуттєвості і в той же час емоційної холодності та відчуже-

ності. Серед даної групи розрізняють осіб, які досить наполегливі у досягненні своєї мети, та нерідко в конфліктних ситуаціях проявляють агресивні, насильницькі та жорстокі форми протиправної поведінки.

Отже, працівники, які вступають в контакт з різними категоріями осіб з метою ведення переговорів, повинні вміти розпізнавати за зовнішніми ознаками, з якою людиною вони мають справу – зі здоровою чи психічно хворою. Тому наведені ознаки психічних аномалій та психопатій необхідно враховувати при виборі тактики ведення переговорів. Так, наприклад, шизофреніки параноїдального типу – це, як правило, люди з достатньо розвинутим інтелектом. Тому працівнику поліції слід бути дуже обережним при спробі обманути таку особу, чи ввести її в оману. Найкраща тактика – погодитись з її переконаннями як з «достатньо справедливими». Не потрібно навіть намагатися переконати таку людину чи сперечатися з нею, а тим більше в розмові з нею стверджувати, що вона неправа. Працівник поліції повинен триматися такої позиції, що він добре розуміє цю людину та її почуття, переконання. Але ні в якому разі не слід «підігрувати», оскільки такі люди дуже добре ідентифікують будь-яку фальш. Інший приклад, коли працівнику поліції довелося вступити в контакт з особою, яка страждає маніакально-депресивним психозом. В даному випадку не рекомендується прискорювати ритму діалогу, оскільки надзвичайно уповільнений темп реагування таких людей та прискорена вимова працівника, а тим більше спроба як-небудь прискорити отримання відповіді на запитання – може визвати у такої особи досить агресивну реакцію. Працівнику необхідно бути терплячим, очікуючи відповіді на поставлені запитання, а також використовувати ці паузи, щоб привести самого себе до нормального стану та прийняти правильне рішення щодо власних дій. У випадках, коли виникає необхідність зупинити цю людину, робити це потрібно максимально м'яко, розмову перевести на іншу тему, взагалі говорити про щось позитивне. Якщо така людина заявляє, що її ніхто не любить, не жалує – слід обов'язково задати питання, щодо виявлення та уточнення особистості цього «ніхто». Як тільки буде отримано пряму відповідь, що хтось таки любить цю людину, потрібно «зачепитись» за цю тему та через неї вийти на позитивне завершення ситуації тощо [5, с. 116].

Отже, під час здійснення професійного спілкування з правопорушниками, існує можливість виявлення щодо них нової інформації. Це, в свою чергу, допомагає правоохоронним органам встановити особистість правопорушника не тільки з оперативно-тактичної точки зору, але й розробити прогноз його особистісних психологічних особливос-

тей, виявити можливі «слабкі» сторони та вибрати оптимальну тактику ведення переговорів.

Література

1. Александровский Ю. А. Пограничные психические расстройства [Текст]. М., 1993. С. 34-37.
2. Амфт К. Хайнц Значение работы полиции, ориентированной на население [Текст] / К. Амфт // Вопросы борьбы с преступностью за рубежом: Реф.сб. – Вып. 35. М., 1996, С. 4-12.
3. Антонян Ю. М. Изучение личности преступника: Учеб.пособие. М., 1982. 79 с.
4. Водолазский Б. Ф., Гутерман М. Л. Конфликты и стрессы в деятельности работников ОВД. Омск, 1976. 35 с.
5. Горелов І. Ю. Психологічна готовність працівників міліції до правомірного застосування сили [Текст]: монографія / І. Ю. Горелов, В. О. Лефтеров. Донецьк : Донбас, 2012. 197 с.
6. Оболенский Ю. Б. О значении переговорного процесса с преступниками при проведении специальных операций [Электронный ресурс] / Ю. Б. Оболенский // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2010. Вип. 3. С. 252-258.
7. Шепитько В. Ю. Теория криминалистической тактики: монография / В. Ю. Шепитько. Х. : Гриф, 2002. 349 с.

Дишкантюк А. О. ПРОБЛЕМА ВАНДАЛІЗМУ В УКРАЇНІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	125
Добровольська О. О. ДЕЯКІ ФАКТОРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ.....	129
Дубова К. І. СУБКУЛЬТУРА ЗАСУДЖЕНИХ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ЇЇ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ.....	131
Єфремова К. О. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ НЕВСТАНОВЛЕНОГО ЗЛОЧИНЦЯ.....	135
Калиух О. С. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ЗЛОЧИНЦЯ: ПІДХОДИ ДО ЙОГО ВИВЧЕННЯ І ПРИЧИНИ СТАНОВЛЕННЯ.....	138
Клімова У. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ...	143
Кобець Н. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ.....	147
Корнійчук Т. Ю. ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ.....	149
Кукош Т. П. ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ СПРИЙНЯТТЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ВІКУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО.....	152
Лисенко А. Е. ВИЯВЛЕННЯ НЕПРАВДИВИХ ПОКАЗАНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ...	157
Матієнко Т. В. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ПРАВОПОРУШНИКА ЯК ОБ'ЄКТА ПЕРЕГОВОРІВ.....	161
Меркулова Ю. В. ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СЛІДЧИХ: ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА.....	165
Панасенко Ю. О. ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В СЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	168